

Elżbieta Napora

Rodzinne uwarunkowania psychospołecznego funkcjonowania dorastających córek

---

Studia nad Rodziną 13/1-2 (24-25), 229-245

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Elżbieta NAPORA

RODZINNE UWARUNKOWANIA PSYCHOSPOŁECZNEGO FUNKCJONOWANIA DORASTAJĄCYCH CÓREK

Psychologia stara się ująć holistycznie system rodziny oraz zrozumieć konsekwencje, jakie wynikają z określonej jego struktury. Dla badaczy zajmujących się rodziną i jej wychowawczymi funkcjami charakterystyczne jest podejście traktujące rodzinę jako układ stosunków interpersonalnych i powiązań poszczególnych jej członków. Badania prowadzone w kierunku zdiagnozowania interakcji członków rodziny względem siebie, ich postaw, więzi uczuciowych oraz niektórych aspektów osobowości dzieci i rodziców¹ pokazują wzajemność oddziaływań na siebie.

Wprowadzenie

Poprzez możliwość obserwowania dorosłego człowieka w różnych sytuacjach życiowych, dziecko przyswaja zachowania przedstawiciela tej samej płci, w stosunku do życia i jego problemów. Występowanie u dziecka potrzeby zdobycia miłości rodzicielskiej stanowi dowód jego dojrzewania, a obecność ojca i matki w rodzinie ma duże znaczenie dla kształtowania się określonych cech u chłopców i dziewcząt. To, jak ojciec odnosi się do córki ma duże znaczenie z tego względu, iż jest on pierwszym dorosłym mężczyzną, z którym ma ona kontakt. Obserwując zachowanie ojca, kształtuje się jej obraz mężczyzny, a dostrzegając u ojca typowo męskie cechy zachowania się, będzie mogła w przyszłości lepiej zrozumieć własnego męża i syna. Również dla córek obecność ojca odgrywa ważną rolę w kształtowaniu cech jej zachowania. Ojciec kształtuje u dziewcząt zarówno postawę moralną, zrównoważenie psychiczne, jak również pozostawia obraz typowych męskich cech. Z przytoczonych niektórych wyników badań wynika, iż potrzeba jego obec-

---

¹ M. Ziemska, Rodzina i dziecko, Warszawa 1979, s. 129.

ności w procesie wychowania jest faktem bezspornym. Często jednak bywa tak, że jeśli ojciec nie przejawia w stosunku do dziecka uczuć opiekuńczych oraz rzeczywistego zainteresowania, gorzej wpływa na przystosowanie dziecka, niż zupełny jego brak². Wpływ rodzica na dziecko realizuje się dzięki szczególnej więzi. J. Bowlby traktuje potrzebę więzi uczuciowej jako potrzebę pierwotną³. Jeśli w ciągu kilkunastu pierwszych miesięcy życia dziecka, nie ukształtuje się reakcja przywiązania do matki lub innej osoby, która miałaby pełnić jej rolę, dziecko traci zdolność do nawiązywania silnych i trwałych więzi uczuciowych w kontakcie z innymi ludźmi. W dorosłym życiu jednostka wycofuje się i nie angażuje w związki uczuciowe, przyczyną tego są nieudane doświadczenia, spowodowane chęcią wyłącznego pozyskania dla siebie bliskiej osoby, a skutkiem jest zaburzenie funkcjonowania społecznego. Miłość matki wpływa na rozwój uczuciowy dziecka, który uzależniony jest od nateżenia związku z nią, bogactwa jej osobistych przeżyć i odczuć psychicznych. Jak wcześniej wspomniano, odmiennosc w zakresie stopnia stałości nastrojów psychicznych różnicuje zachowanie pomiędzy rolą matki a rolą ojca. Tłumaczy to głęboką i nierozzerwalną więź matki z dzieckiem, niewytłumaczalną intuicję w rozpoznawaniu problemów emocjonalnych dziecka. Rolą kobiety jest dawanie miłości, rozbudzania empatii oraz wzmacnianie autorytetu ojca. W wielu rodzinach dochodzi do zdarzeń, kiedy to matka w trudnej sytuacji wychowawczej szuka rozwiązania u mężczyzny. Skutkiem braku miłości ze strony rodzica bywa niedojrzałość emocjonalna i trudności w nawiązywaniu kontaktów interpersonalnych przez dziecko⁴. Kontakt z ojcem i matką prowadzi do identyfikacji także w zakresie płci, wzmacnia i rozwija osobowość dziecka, zapewnia równowagę wewnętrzną i harmonię procesów psychicznych i jest jednym z ważniejszych czynników uspołecznienia w rodzinie. Niemożność identyfikowania się niemal zawsze prowadzi do zachowań niezgodnych z pełnioną rolą i oczekiwaniami społecznymi. M. Matuszewska badająca to zagadnienie podkreśla, iż mężczyzna jest bardziej konsekwentny w wychowaniu, niż kobieta a ojciec jest wzorem męskości i to od niego dziecko uczy się roli związanej z płcią, zachowań przypisanych mężczyźnie, sposobu spędzania czasu wolnego⁵. Do zasadniczych uwarunko-

---

² J. Lach, B. Szczupał, Rola ojca w rodzinie, „Edukacja i Dialog” 1998, nr 10, s. 50-54.

³ Por. J. Bowlby, Przywiązanie, Warszawa 2007.

⁴ A. Stępnik-Łuczywek, Rodzina jako system interakcji, „Małżeństwo i Rodzina” 2004, nr 1, s. 10.

⁵ M. Matuszewska, Małżeństwo: męskość, kobiecość, miłość, konflikt, Poznań 2001, s. 33.

wań funkcjonowania dziecka zalicza się wielość czynników, spośród których w badaniach zajęto się inteligencją emocjonalną oraz nasyceniem cechami kobiecości i męskości matek.

Czynniki rodzinne

Inteligencja emocjonalna rodziców

Atmosfera życia rodzinnego jest ważnym elementem wpływającym na rozwój dziecka. Element ten jest zdeterminowany wieloma czynnikami wewnętrznymi, takimi jak: osobowość rodziców, wzajemne współczucie, układ stosunków między nimi. Odgrywają one większą rolę w kształtowaniu stosunku wobec siebie i innych od kolejności urodzeń czy statusu społeczno-ekonomicznego rodziny. Środowisko rodzinne dostarcza dziecku różnorodnych doświadczeń, które wywierają istotny wpływ na jego rozwój. Dzięki wzorcom osobowym nabywa ono umiejętności odnoszenia się do siebie i innych, wyrażania swojej sympatii, antypatii⁶. Dzięki obecności rodziców, którzy są wzorcami w procesie wychowania, dziecko przyjmuje postawy emocjonalne: życzliwości, troski o drugiego człowieka, niewrażliwości, łagodności lub wojowniczości⁷. Matka reprezentuje świat uczuć, więzi, a ojciec świat obowiązku, odpowiedzialności i prawa. Dopiero wzajemnie uzupełniający się układ, zapewnia dziecku poczucie bezpieczeństwa. Dzieci rodziców mających rozwiniętą strukturę metaemocjonalną charakteryzują się mniej negatywnymi zachowaniami w relacjach ze swoimi rówieśnikami, rzadziej występują ogólne problemy z zachowaniem, natomiast występuje u nich większa zdolność regulacji własnych emocji. Sfera uczuciowa rodziców oraz ich stosunek do emocjonalnego funkcjonowania dzieci, będą miały wpływ na charakter wychowania⁸. Inteligencja emocjonalna, która obejmuje zdolności warunkujące efektywność społeczno-emocjonalnego funkcjonowania człowieka została wprowadzona do literatury na początku lat 90. przez Saloveya i Mayera⁹. Obejmuje ona zdolność rozumienia siebie i własnych emocji, kierowania i kontrolowania ich, zdolność samomotywacji, empatii oraz umiejętności o charak-

---

⁶ Por. Z. Zaborowski, Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza, Warszawa 1980.

⁷ L. Buth, Jak szczerze rozmawiać ze swoim dzieckiem o seksie, Warszawa 1995.

⁸ Por. M.A. Leopold, Życie rodzinne a kompetencje emocjonalne dziecka, „Edukacja i Dialog” 2000, nr 4.

⁹ Por. A. Matczak, Kwestionariusz Kompetencji Społecznych KKS, Warszawa 2001.

terze społecznym¹⁰. Według Golemana na inteligencję emocjonalną składają się umiejętność samoświadomości, samoregulacja jako zdolność kierowania emocjami, motywacja oraz empatia i umiejętności społeczne jako łatwość nawiązywania i podtrzymywania związków ze światem. Samoświadomość jest podstawą inteligencji emocjonalnej i prowadzi do rozpoznawania uczucia w chwili kiedy nas ogarnia. Osoby rozpoznające własne uczucia mają lepszą orientację i znacznie lepiej kierują swoim życiem. Samoświadomość oznacza wgląd i zrozumienie własnego nastroju. Umiejętność rozpoznawania własnych emocji i rozumienie ich, prowadzi do racjonalności postępowania. Wiedza ta, ułatwia podejmowanie decyzji w kluczowych dla człowieka sytuacjach, począwszy od tego kogo poślubić, skończywszy na tym jaką wybrać pracę. Natomiast samoregulacja to zdolność panowania i kierowania własnymi emocjami tak, aby były właściwe w każdej sytuacji. Zdolności uspokajania się, otrząsania ze smutku, niepokoju i irytacji, pomagają walczyć z przykrymi uczuciami bądź pozwalają na dojście do równowagi po porażkach i niepowodzeniach. Zdolność motywowania się to podporządkowanie emocji wybranym celom. Ma to ścisły związek z samokontrolą emocjonalną, bowiem odkładanie w czasie zaspokajania pragnień oraz tłumienie popędliwości skutkuje osiągnięciem zamierzonego celu. Pozostaje empatia pojmowana jako zdolność rozpoznawania emocji u innych, wczuwanie się w ich potrzeby i dostrzeganie subtelnych sygnałów z otoczenia. Jest ona fundamentalną umiejętnością niezbędną do obcowania z ludźmi. Dzięki umiejętności empatii rodzi się altruizm, a łatwość nawiązywania kontaktów i ich podtrzymywanie to zdolności zapewniające popularność i skuteczność w kontaktach interpersonalnych. Inteligencja emocjonalna dla D. Golemana to sztuka, która w dużej mierze polega na umiejętności kierowania emocjami innych ludzi¹¹. H. Hamer natomiast rozpatruje ten czynnik kategoriami umiejętności wyróżniając w inteligencji emocjonalnej pięć podstawowych, trzy główne to umiejętności – wyrażanie uczuć, emocjonalne dostrajanie się, empatia oraz dwie dodatkowe – efektywne obniżanie własnego napięcia i sztuka uspakajania innych ludzi¹². Natomiast ujęcie inteligencji według Mayera i Saloveya, którzy definiują jako zdolności do przetwarzania informacji emocjonalnych, stanowiące podstawę rozwoju kompetencji, pozwalających na dobre radzenie sobie w sytuacjach społecznych i zadaniowych będzie podstawą interpretowania wyników pozyskanych w badaniach¹³.

---

¹⁰ D. Goleman, *Inteligencja emocjonalna*, Poznań 1997, s. 67.

¹¹ Por. tamże.

¹² H. Hamer, *Rozwój umiejętności społecznych*, Warszawa 1999.

¹³ Por. A Matczak, *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych KKS*, dz. cyt.

Tożsamość płciowa rodziców to drugi czynnik warunkujący funkcjonowanie dorastającej młodzieży, odnosi się do poczucia własnej męskości lub kobiecości i wyraża się w podejmowanych rolach związanych z płcią. Szerzej zagadnienie tożsamości płciowej ujmuje J. Miluska, według jej koncepcji tożsamość ta jest strukturą trójwymiarową, której najbardziej podstawowy i stabilny aspekt stanowi poczucie własnej męskości lub kobiecości na poziomie psychologicznym. Drugi wymiar – poznawczy, to samowiedza odnośnie do płci i ujmowany jako jej schemat. Trzeci aspekt, to wymiar behawioralny, czyli zakres ujawniania w zachowaniu istniejącego lub nie, schematu płci¹⁴. W literaturze obcojęzycznej podkreśla się, że rodzice uspołeczniają swoje potomstwo w zakresie stereotypów roli płci, zgodnie z własnym i wyrażanym stanowiskiem. Badania cytowane w literaturze, ujawniają związek pomiędzy postawami rodziców i ich dorastających dzieci w wielu obszarach, takich jak: wartości związane z pracą¹⁵, wzory w zakresie roli płci¹⁶. Co więcej, Collins i Russell argumentowali, że aby zrozumieć wpływ postaw rodziców koniecznym jest rozróżnić pary – rodzic – dziecko według płci rodzica i dziecka¹⁷. W podobnym stylu inni badacze uważają, że rodzicielstwo jest działaniem związanym z płcią, ponieważ płeć rodzica i płeć dziecka mają silny wpływ na kształtowanie ich interakcji¹⁸. Zgodnie z tym poglądem można oczekiwać, że rodzice i młodociani tej samej płci wykażą się silnym podobieństwem.

Cel i problemy badań

Celem opracowania jest uchwycenie zależności zachodzącej pomiędzy emocjonalnością oraz płciowością matek zróżnicowanych strukturą rodziny, a odczuwaniem kobiecości i męskości badanych dziewcząt, wychowywanych

---

¹⁴ Por. J. Miluska, (1992). Tożsamość płciowa człowieka w cyklu życia, „Przegląd Psychologiczny” 1992, nr 3, s. 365-366.

¹⁵ Por. Barak, 1991 za: L. Kulik, Predicting Gender Role Stereotypes among Adolescents In Israel: The Impact of Background Variables, Personality Traits, and Parental Factors, Journal of Youth Studies 2005, vol. 8, No1, pp. 111-129.

¹⁶ Por. Oakley, 2001 za: L. Kulik, Predicting Gender Role Stereotypes among Adolescents In Israel: The Impact of Background Variables, Personality Traits, and Parental Factors, dz. cyt.

¹⁷ Por. W. A. Collins, G. Russell, Mother - child and father - child relationships in middle childhood and adolescence: a developmental analysis, Development Review 1991, vol. 11, pp. 99-136.

¹⁸ Por. E. E. Maccoby, Gender and relationships: a developmental account, American Psychologist 1990, vol. 45, pp. 513-520.

bez obecności ojca. Wybrane zmienne osobowe prowokują do postawienia pytania o siłę i znak zależności pomiędzy wymienionymi czynnikami, a płciowością wychowywanych córek będących w okresie dorastania. Prace badawcze dotyczące opieki rodzicielskiej oraz wychowania, dostarczają wielu wyjaśnień na temat różnic w funkcjonowaniu osób pochodzących z rodzin niepełnych. Rola matki jest istotniejsza w próbach wyjaśnienia niektórych cech psychiczno-społecznych, takich jak: zachowanie antyspołeczne¹⁹ oraz kompetencji społecznej²⁰. Brak ojca zubaża komunikaty i zawęża możliwości pozyskiwania ocen z jego strony. Co za tym idzie, osoby pozbawione kontaktu z ojcem, mają mniejsze możliwości poznawania siebie. Pozbawione są wzorca prezentującego sposoby wyrażania emocji i uczuć. Badania wykazują, że dziecko bez kontaktów z ojcem lub dziecko, którego relacje są pozbawione miłości, ma trudności w późniejszym życiu w różnych obszarach funkcjonowania swojego Ja. Nieumiejętność stworzenia satysfakcjonującego związku partnerskiego, problemy z postrzeganiem siebie, samowartościowaniem to tylko niektóre z wymienianych przez autorów konsekwencje niewłaściwego bądź całkowitego zaniechania, sprawowania przez ojca swoich funkcji rodzicielskich²¹. Prezentacje części wyników badań prowadzonych w obszarze rodzinnych uwarunkowań psychospołecznego funkcjonowania dorastających dzieci i młodzieży przedstawiono w artykułach wcześniejszych²², a obecnie skoncentrują się na wycinku, który dotyczy współzależności pomiędzy emocjonalnością oraz płciowością matek a odczuwaniem kobiecości i męskości wychowywanych córek. Videon podkreśla, że do tej pory naukowcy wydawali się nie doceniać założenia, iż w rodzinach niepełnych zarówno samotni ojcowie, jak i samotne matki mogą mieć zróżnicowany wpływ na szeroko pojęty

---

¹⁹ Por. H. Stolz, B. K. Barber, J. A. Olsen, Toward disentangling fathering and mothering: An assessment of relative importance, *Journal of Marriage and Family* 2005, 67, pp. 1076-1092.

²⁰ Por. W. Grolnick, M. L. Słowiacek, Parents' involvement in children's schooling: A multidimensional conceptualization and motivational model. *Child Development* 1994, 65, 237-252.

²¹ Por. K. Pospiszyl, *Ojciec a rozwój dziecka*. Warszawa 1980.

²² Por. E. Napora, Psychologiczny obraz dziewcząt wychowywanych przez samotnych ojców, w: *Niepokoje i nadzieje współczesnego człowieka. Człowiek w sytuacji przełomu*, red. R. Derbis, Częstochowa 2003, s. 301-313; *taż.*, (2008). Wybrane aspekty funkcjonowania ojców w relacji z dziećmi, w: *Jakość życia. Od wykluczonych do elity*, red. R. Derbis, Częstochowa 2008, s. 567-587.

rozwój dziecka i na kształtowanie analizowanej zmiennej²³. Teoria społecznego uczenia się przyjmuje pogląd, że dzieci uczą się zachowań określonych dla kulturowej tożsamości płci poprzez obserwację i wzorowanie się na modelu oraz postępowaniu rodzica tej samej płci, co dziecko²⁴.

Ojcowie, którzy nie angażują się w proces wychowawczy swojego dziecka, szczególnie we wczesnym dzieciństwie, przyczyniają się do jego zaburzonej płciowości. Argumenty wysuwane na korzyść dzieci wychowywanych w rodzinach niepełnych przez samotnego rodzica tej samej płci, matka – córka mają swoją podstawę w przekonaniach o roli płci w procesie socjalizacji dzieci oraz czynników psychodynamicznych związanych ze zmianami rozwojowymi występującymi u dziewczynek i chłopców, a które mogą być lepiej rozumiane przez rodziców tej samej płci²⁵. Dzieci tworzą schematy zachowania właściwe dla danej płci, ucząc się od swoich rodziców, w związku z czym wysuwa się wniosek, iż z braku odpowiednich wzorców np. nieobecność jednego z rodziców, dziecko ucierpi z powodu niemożności uczenia się we właściwy sposób, co to znaczy być chłopcem lub dziewczynką. Podsumowując, należy stwierdzić, że dzieci pozostają pod większym wpływem rodzica tej samej płci²⁶. Według teorii psychodynamicznej dzieci identyfikują się z rodzicem tej samej płci i odwrotnie, nie utożsamiają się z rodzicem płci przeciwnej. Ponadto, zgodnie z tą teorią proces wewnętrznego psychicznego tworzenia identyfikacji jest niezwykle istotną sprawą dla właściwego rozwoju ludzkich zachowań, odpowiednich dla kulturowej tożsamości płciowej w rezultacie którego, dziewczynka nie przejawia cech uważanych jako wzorzec roli męskiej²⁷.

W badaniach prezentowanych w opracowaniu, próbowano uchwycić związek pomiędzy czynnikami rodzinnymi a psychospołecznym funkcjonowaniem

---

²³ Por. T. M. Videon, Parent-child relations and children's psychological well-being: Do dads matter? *Journal of Family Issues* 2005, 26, pp. 55-79.

²⁴ Zob. Rossi 1984 za: J. Kushner, S. H. Cho, S. M. Lee, Effects of Parent's Gender, Child's, and Parental Involvement on the Academic Achievement of Adolescents in Single Parent Families, *Sex Roles* 2007, 56, pp. 149-157.

²⁵ Por. M. E. Lamb, Fathers and child development: An integrated overview, In M. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development*, New York 1981, pp. 1-70.

²⁶ Zob. Bowlby, 1988; Heatherington, 1981 za: J. Kushner, S. H. Cho, S. M. Lee, Effects of Parent's Gender, Child's, and Parental Involvement on the Academic Achievement of Adolescents in Single Parent Families, dz. cyt.

²⁷ Zob. Juni, Rahamim, & Brannon, 1985 za: J. Kushner, S. H. Cho, S. M. Lee, Effects of Parent's Gender, Child's, and Parental Involvement on the Academic Achievement of Adolescents in Single Parent Families, dz. cyt.

córek, będących w okresie adolescencji, pochodzących z rodzin o zróżnicowanej strukturze. Czynniki rodzinne sprowadzono do płciowości matek, wyrażonej skalami męskości i kobiecości, natomiast emocjonalność – do czterech wymiarów inteligencji emocjonalnej: akceptacji emocji, empatii, kontroli poznawczej oraz rozumienia i uświadamiania sobie własnych emocji. Główny problem badawczy sformułowano w postaci pytania: czy istnieje korelacja pomiędzy wyróżnionymi aspektami funkcjonowania matek zróżnicowanych strukturą rodziny pochodzenia, a odczuwaniem kobiecości i męskości wychowywanych córek. W podjętych badaniach postawiono następujące szczególne problemy badawcze:

1) czy występuje związek pomiędzy płciowością matek a płciowością wychowywanych córek?

2) czy są różnice pomiędzy emocjonalnością matek zróżnicowanych strukturą rodziny?

3) czy istnieje korelacja, a jeżeli tak – to o jakim znaku, pomiędzy inteligencją emocjonalną matek a odczuwaną kobiecością i męskością badanych córek?

Metody i osoby badane

Do zobrazowania natężenia kobiecości/męskości wykorzystano Inwentarz do oceny Płci Psychologicznej (IPP) opracowany na podstawie teoretycznego i empirycznego dorobku Bem. Amerykańskie narzędzia do badania płci psychologicznej BSRI (*Bem Sex Role Inventory*) oraz PAQ (*Personal Attributes Questionnaire*) J. T. Spence'a, R. Helmreicha i J. Stapp stały się wzorem do opracowania polskiej wersji narzędzia badawczego przez A. Kuczyńską. Bem definiuje płeć psychologiczną jako układ cech psychicznych związanych z płcią, takich jak kobiecość czy męskość, które kształtują się w jednostce od wczesnego dzieciństwa, dzięki jej uczestnictwu w życiu społecznym²⁸. Inwentarz składa się z 35 pozycji z których, 15 odzwierciedla kulturowy stereotyp kobiecości tworząc Skalę Kobiecości, kolejnych 15 odzwierciedla kulturowy stereotyp męskości tworząc Skalę Męskości, pozostałych 5 to pozycje buforowe - składają się na nie cechy neutralne. Możliwe odpowiedzi opierały się o pięć punktową skalę w przedziale od 1 (zupełnie taka nie jestem) do 5 (taka właśnie jestem). Wynik badanej osoby jest sumą punktów dla danej ska-

---

²⁸ Zob. A. Kuczyńska, Inwentarz do oceny Płci Psychologicznej, Warszawa 1992, s. 237.

li. Im więcej punktów tym wyższe odczuwanie kobiecości/męskości i nasyce-
nie cechami zgodnymi z jej stereotypowym opisem.

Druga wykorzystana metoda w badaniach to Popularny Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej stworzony przez Jaworowską, Matczak, Ciechanowicz, Stańczak, Zalewską, oparty na koncepcji inteligencji emocjonalnej, opisanej przez amerykańskich psychologów Saloveya i Mayera, znanych badaczy tej dziedziny²⁹. W myśl koncepcji autorów, inteligencja emocjonalna rozumiana jest jako zbiór różnych zdolności, dzięki którym człowiek wykorzystuje własne emocje przy rozwiązywaniu problemów. Na inteligencję emocjonalną składają się zdolności, które przejawiają się w codziennych zachowaniach każdego człowieka. Kwestionariusz zawiera 94 pozycje, pozwalające na obliczenie wyników w czterech skalach: 1. AKC – akceptowanie, wyrażanie i wykorzystywanie własnych emocji w działaniu; w jej skład wchodzi 15 pozycji, 2. EMP – empatia jako rozumienie i rozpoznawanie emocji innych ludzi; składa się z 18 pozycji, 3. KON – kontrola, także poznawcza, nad własnymi emocjami; składa się z 11 pozycji oraz 4. ROZ – rozumienie i uświadamianie sobie własnych emocji; składa się z 10 pozycji. Przy każdym z nich, osoba badana ocenia według skali 5-stopniowej, w jakim stopniu zgadza się, że stwierdzenie to odnosi się do niej. Osobom badanym proponuje się pięć możliwych odpowiedzi, w przedziale od 1 (zdecydowanie nie zgadzam się) do 5 (zdecydowanie zgadzam się). Wynik ogólny badanej osoby informuje o zdolnościach w zakresie inteligencji emocjonalnej a oprócz tego można także ocenić poszczególne jej aspekty.

Uczestnikami badań były dwie grupy: jedna, to 60 matek zróżnicowanych strukturą rodziny: 30 matek samotnie wychowujących dzieci oraz 30 matek pochodzących z rodzin pełnych. W każdej grupie badane zróżnicowane były wiekiem, stanem cywilnym, aktywnością zawodową, liczbą posiadanych dzieci, miejscem zamieszkania, czasem nieobecności małżonka. Druga, to grupa 60 córek będących w okresie adolescencji zróżnicowanych zmiennymi. Badania przeprowadzono w czasie indywidualnych spotkań z badanymi, a swym zasięgiem obejmowały teren południowej Polski. Prezentację danych charakteryzujących badane matki ilustruje tab. I.

---

²⁹ Zob. A. Jaworowska, A. Matczak, Popularny Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej, Warszawa 2005.

Tab.1. Rozproszenie próby matek według kwalifikowanych zmiennych

Zmienne	Matki samotne		Matki z rodzin pełnych	
	l.w.	%	l.w.	%
Stan cywilny:				
– mężatka	00	00,00	30	100
– wdowa	11	36,67	00	00
– rozwiedziona	12	40,00	00	00
– panna	07	23,33	00	00
Aktywność zawodowa:				
– pracująca	24	80,00	18	60,00
– ucząca się	01	03,33	02	06,67
– zajmująca się domem	04	13,34	01	03,33
– szukająca pracy	01	03,33	09	30,00
Liczba dzieci:				
jedno	11	36,67	03	10,00
dwoje	12	40,00	19	63,33
troje i więcej	07	23,33	08	26,67
Wiek matki:				
31 – 40 lat	15	50,00	12	40,00
41 – 50 lat	11	36,67	18	60,00
51 i więcej	04	13,33	00	00,00
Miejsce zamieszkania:				
Wieś	11	36,67	19	63,33
Małe miasto	00	00,00	02	06,67
Duże miasto	19	63,33	09	30,00
Czas nieobecności ojca:				
Do 5 lat	08	26,67	00	00
5-10 lat	09	30,00	00	00
10-15 lat	05	16,66	00	00
Powyżej 15 lat	08	26,67	00	00

Wśród badanych samotnych matek przeważały osoby rozwiedzione i pracujące, częściej posiadające dwoje dzieci i będące w wieku do 40 r.ż. zamieszkujące duże miasta, z czasem nieobecności męża do 10 lat. Natomiast druga grupa badanych to uczące się córki będące w wieku dorastania, który charakteryzuje wysoki poziom możliwości poznawczych, rozbudzone zainteresowania swoją płciowością, a także fakt, że nadal dla dzieci w tym wieku, ważna jest więź z matką.

Wyniki

W celu sprawdzenia, czy istnieje korelacja pomiędzy wyróżnionymi aspektami funkcjonowania matek zróżnicowanych strukturą rodziny, a odczuwaniem kobiecości i męskości wychowywanych córek, zastosowano współczynnik korelacji r Pearsona. Prezentowane wyniki ujęto w tabelach uwzględniając szczegółowe problemy badawcze. Pierwszy problem sprowadzono do pytania czy występuje związek pomiędzy płciowością matek a płciowością wychowywanych córek, będących w okresie dorastania.

Związek pomiędzy płciowością matek o zróżnicowanej strukturze rodziny a płciowością córek

Aby odpowiedzieć na postawiony problem badawczy zestawiono wyniki uzyskane w Inwentarzu do oceny Płci Psychologicznej, a otrzymane wartości (M oraz SD) ilustrują podobieństwa w obrębie płciowości matek i córek. Otrzymane dane empiryczne ilustrujące odpowiedź na problem badawczy przedstawia tab.2.

Tab.2. Średnie arytmetyczne (M) i odchylenia standardowe (SD) dla Skali Kobiecości i Skali Męskości u samotnych matek (M_s), córek wychowywanych przez samotne matki (C_{sm}) oraz matek z rodzin pełnych (M_{rp}) i córek wychowywanych w rodzinach pełnych (C_{rp})

Lp	Skale płciowości	Badane osoby							
		M_s		C_{sm}		M_{rp}		C_{rp}	
		M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
1.	Kobiecość	55,53	7,30	55,27	5,17	55,03	6,53	56,59	4,36
2.	Męskość	45,73	10,97	46,23	7,14	44,47	7,24	47,27	8,31

Wyniki zamieszczone w tab. 2. prezentują porównywalne odczuwanie swojej kobiecości przez samotne matki ($M = 55,53$; $SD = 7,30$) oraz matki z rodzin pełnych ($M = 55,03$; $SD = 6,53$). Natomiast w zakresie męskości, wyższym natężeniem charakteryzują się samotne matki ($M = 45,73$; $SD = 10,97$) aniżeli matki grupy porównywanej ($M = 44,47$; $SD = 7,24$). Córki wychowywane przez samotne matki niżej oceniają swoją kobiecość ($M = 55,27$; $SD = 5,17$) w porównaniu z córkami z rodzin pełnych ($M = 56,59$; $SD = 4,36$), także niżej oceniają swoją męskość ($M = 46,23$; $SD = 7,14$) w porównaniu z córkami z rodzin pełnych ($M = 47,27$; $SD = 8,31$). W celu sprawdzenia związku pomiędzy płciowością samotnych matek a odczuwaną płciowością wychowywanych córek ustalono wartość współczynnika korelacji. Wyniki poniżej w tab. 3.

Tab.3. Współczynniki korelacji r pomiędzy płciowością samotnych matek (Ms) a kobiecością i męskością wychowywanych córek (Csm) w badanej próbie wraz z testem istotności statystycznej

Lp	Csm Ms	Skale płciowości				
		Kobiecość		Męskość		
1.	Kobiecość	r	0,696	0,01	0,447	0,05
		t	5,123		2,646	
2.	Męskość	r	0,695	0,01	0,583	0,01
		t	5,145		3,792	

Poszukiwanie związków pomiędzy płciowością samotnych matek a odczuwaniem płciowości wychowywanych córek, pozwoliło stwierdzić występowanie dodatnich istotnych statystycznie zależności. Jak pokazuje tab. 3. ustalone wartości współczynników korelacji ilustrują istotne związki pomiędzy natężeniem kobiecości samotnych matek a wymiarami płciowości wychowywanych córek, jak: kobiecość $r(30) = 0,696$; $t = 5,123$ dla $p < 0,01$ oraz męskość $r(30) = 0,447$; $t = 2,646$ dla $p < 0,05$. Wyniki pokazują także istotną dodatnią korelację pomiędzy męskością samotnych matek a odczuwaniem płciowości córek, to jest: dla kobiecości $r(30) = 0,695$; $t = 5,145$ dla $p < 0,01$ oraz dla męskości $r(30) = 0,583$; $t = 3,792$ dla $p < 0,01$.

Różnice pomiędzy inteligencją emocjonalną matek zróżnicowanych strukturą rodziny

Dokonano sprawdzenia, czy występują różnice istotne statystycznie pomiędzy emocjonalnością matek zróżnicowanych strukturą rodziny. Otrzymane wyniki zaprezentowano w tab. 4.

Tab.4. Dane prezentujące wyniki dla poszczególnych skal inteligencji emocjonalnej badanych samotnych matek (Ms) i matek z rodzin pełnych (Mrp)

Lp	Skale inteligencji emocjonalnej	Wartość wyniku	Badane matki					
			Ogółem		Ms		Mrp	
			N	%	N	%	N	%
1.	AKC	niskie	08	13,33	05	16,67	03	10,00
		wysokie	00	0,00	00	0,00	00	0,00
2.	EMP	niskie	21	35,00	13*	43,33	08	26,67
		wysokie	06	10,00	03	10,00	03	10,00
3.	KON	niskie	05	8,33	02	6,67	03	10,00
		wysokie	09	15,00	06**	20,00	03	10,00
4.	ROZ	niskie	11	18,33	09***	30,00	04	13,33
		wysokie	11	18,33	08	26,67	03	10,00

Ozn. * $\chi^2 = 1,83$ $df=1$; $p < 0,20$ ** $\chi^2 = 1,17$ $df=1$; $p < 0,20$ *** $\chi^2 = 2,78$ $df=1$; $p < 0,10$

Analiza wartości χ^2 otrzymanych wyników zamieszczona w tab. 4. wykazała, że różnica pomiędzy badanymi matkami ujawniła się jedynie na granicy istotności statystycznej.

- a. Różnica pomiędzy grupami matek zróżnicowanymi strukturą rodziny dla wyników niskich w skali zdolności do empatii (EMP) wynosi: $\chi^2 = 1,83$ przy $df=1$; $p<0,20$ i jest wynikiem ujawniającym różnicę na granicy istotności statystycznej. Matki samotne częściej mają trudności z rozpoznawaniem i identyfikowaniem emocji u innych ludzi.
- b. Analiza wykazała, że różnica pomiędzy badanymi matkami dla wyników wysokich w skali zdolności do kontrolowania poznawczego własnych emocji (KON) wynosi: $\chi^2 = 1,17$ przy $df=1$; $p<0,20$ i jest to różnica na granicy istotności statystycznej. Samotne matki lepiej dostosowują sposoby wyrażania emocji do wymagań sytuacji i skutecznie kontrolują stopień ich ujawniania.
- c. Analiza wyników ilustruje różnice na granicy istotności statystycznej pomiędzy badanymi matkami dla niskich wyników w skali zdolności rozumienia własnych emocji (ROZ), gdzie $\chi^2 = 2,78$ przy $df=1$; $p<0,10$. Samotne matki słabo rozumieją i nazywają doznawane uczucia, myląc ze sobą uczucia podobne do siebie (np. współczucie z litością czy lęk z gniewem).

Związek pomiędzy inteligencją emocjonalną samotnych matek a płciowością córek

Celem sprawdzenia czy istnieje związek pomiędzy emocjonalnością samotnych matek a płciowością córek policzono współczynnik korelacji pomiędzy skalami inteligencji emocjonalnej matek a odczuwaną kobiecością i męskością wychowywanych córek. Otrzymane wartości przedstawiono w tab.5.

Tab.5. Współczynniki korelacji r pomiędzy skalami inteligencji emocjonalnej samotnych matek (Ms) a płciowością córek (Csm) wraz z określeniem poziomu istotności statystycznej

Lp	Skale inteligencji emocjonalnej Ms	Płciowość Csm			
		Skale płciowości	r	t	p
1.	AKC	Kobiecość	0,456	2,719	0,05
		Męskość	0,098	0,523	n.i.
2.	EMP	Kobiecość	0,513	3,168	0,01
		Męskość	0,209	1,131	n.i.
3.	KON	Kobiecość	- 0,258	1,426	n.i.
		Męskość	- 0,083	0,571	n.i.
4.	ROZ	Kobiecość	0,176	0,957	n.i.
		Męskość	0,129	0,987	n.i.

Jak przedstawiają wyniki w tab.5, dwie skale inteligencji emocjonalnej matek wykazują istotną dodatnią korelację z odczuwaniem kobiecości przez córki to są, akceptowanie własnych emocji $r(30) = 0,456$ dla $p < 0,05$ oraz empatii pojmowanej jako rozumienie i rozpoznawanie emocji innych ludzi $r(30) = 0,513$ dla $p < 0,01$. Warto zwrócić uwagę na otrzymaną wartość współczynnika korelacji dla skali kontrola poznawcza nad własnymi emocjami z kobiecością i męskością córek, która wskazuje choć na nieistotną, to na słabą ujemną zależność $r(30) = -0,258$ oraz $r(30) = -0,083$. Z kolei, nie stwierdzono istotnych korelacji pomiędzy rozumieniem i uświadamianiem sobie własnych emocji z natężeniem płciowości u wychowywanych córek.

Dyskusja wyników i podsumowanie

Erikson jako główne psychologiczne zadanie okresu dorastania określił rozwój osobowości, który ma swoje źródło w społecznym, kulturowym i historycznym doświadczeniu jednostki³⁰. Tożsamość płci jest bez wątpienia decydującym składnikiem całkowitej tożsamości dorastającego i jest w dużej mierze wyrażana poprzez ocenę swojej płci psychologicznej przejawianej w stereotypach płci. W przeprowadzonych badaniach próbowano wyjaśnić źródła płciowości córek w oparciu o wybrany zakres zmiennych matek. W tym kontekście zbadano dwa główne źródła: czynniki wynikające z osobowości matek – płciowość i inteligencję emocjonalną oraz zmienna – odczuwanie kobiecości/męskości. Otrzymane wyniki stanowią odpowiedź na postawione pytania badawcze, których celem było uchwycenie zależności pomiędzy rodzinnymi uwarunkowaniami psychospołecznego funkcjonowania dorastających córek, sprowadzonych do inteligencji emocjonalnej oraz płciowości matek zróżnicowanych strukturą rodziny, a odczuwaniem kobiecości i męskości wychowywanych dziewcząt będących w okresie dorastania. Wybrane zmienne osobowe prowokowały do postawienia pytania o siłę i znak zależności pomiędzy wymienionymi czynnikami. Oprócz zasadniczego problemu badawczego postawiono trzy problemy szczegółowe, w pierwszym oczekiwano związku pomiędzy płciowością matek a płciowością wychowywanych córek. Otrzymane wyniki ujawniły niższe odczuwanie swojej kobiecości i męskości przez córki wychowywane bez obecności ojca, aniżeli córki z rodzin pełnych. Matki dostrzegają swoją kobiecość na porównywalnym

---

³⁰ Por. L. Kulik, Predicting Gender Role Stereotypes among Adolescents In Israel: The Impact of Background Variables, Personality Traits, and Parental Factors, dz. cyt., s. 123.

poziomie natężenia, zaś męskość na wyższym poziomie odczuwają matki samotne aniżeli matki z rodzin pełnych. Policzone wartości współczynników korelacji pozwalają stwierdzić występowanie dodatnich istotnych statystycznie zależności pomiędzy płciowością samotnych matek a odczuwaniem kobiecości i męskości wychowywanych córek. Rezultaty przeprowadzonych badań mogą być przyczynkiem potwierdzającym teoretyczne założenia teorii społecznego uczenia się, wysuwającym argument w myśl zasady o identyfikacji płci, o korzystnym oddziaływaniu na kształtowanie kobiecości i męskości tej samej płci rodziców, w tym przypadku matki i córki.

Drugi problem badawczy dotyczył różnic w zakresie inteligencji emocjonalnej pomiędzy badanymi grupami matek, zróżnicowanych strukturą rodziny. Wyniki badań pokazały, że tak jest. Matki samotne charakteryzują się niską zdolnością do empatii oraz niską zdolnością rozumienia i uświadamiania sobie własnych emocji. Charakteryzują się także wysoką zdolnością kontrolowania poznawczego własnych emocji i uczuć, potrafiąc przy tym wyciszać emocje niepożądane jak i wzbudzać pożądane. Lepiej, w porównaniu z matkami z rodzin pełnych, potrafią wyrażać swoje emocje adekwatnie do sytuacji, dobrze kontrolując stopień ich jawności. Badane samotne matki, charakteryzują się wyższym poziomem kierowania emocjami i rozumienia ich, trafnie przy tym różnicują stany emocjonalne, rozpoznają przyczyny emocji, a także wpływają na ich przebieg oraz dostosowują sposoby ich wyrażania do wymagań sytuacji. W grupie matek o pełnej strukturze rodziny nie zaobserwowano podobnej zależności. Wyniki uzyskane przez badaną grupę samotnych matek można interpretować w kategoriach strategicznej inteligencji emocjonalnej³¹, która jest efektem zaistniałej sytuacji rodzinnej w jakiej się te osoby znalazły, wymuszając na nich, dostosowanie się do niej.

Z przeprowadzonych badań wynika, że inteligencja emocjonalna odgrywa istotną rolę w kształtowaniu wymiarów płciowości u córek w okresie adolescencji. Zależność ta została potwierdzona wynikami w odniesieniu do odczuwania kobiecości przez córki i zdeterminowana jest wymiarem akceptowania emocji oraz empatii matek. Daje tym samym odpowiedź na trzeci szczegółowy problem badawczy. Wymiary te sprowadzają się do wykorzystywania w kontakcie komunikowania się matki z innymi, nazywanymi przeżywanymi stanów emocjonalnych, trafnego odczytywania intencji innych ludzi. Potwierdza to wyniki badań prezentowane w literaturze które, akcentują upodabnianie się dzieci do swoich matek pod względem ekspresji emocjonalnej³². Może to

---

³¹ Por. A. Jaworowska, A. Matczak, Popularny Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej, dz. cyt.

³² Por. K. Oatley, J. M. Jenkins, Zrozumieć emocje, Warszawa 2003.

sugerować, że możliwość identyfikowania się córki ze wzorcem matki i jej sposobów wyrażania zarówno emocji pozytywnych (m.in. wdzięczność, czułość), jak i negatywnych (gniew, agresja, oburzenie) istotnie przyczynia się do kształtowania u niej kobiecości. Podsumowując, wyniki badań wykazują, że psychospołeczne funkcjonowanie dorastających córek jest zdeterminowane takimi czynnikami osobowości matek jak płciowość oraz inteligencja emocjonalna.

Wyjaśnienie dla uzyskanych wyników sugeruje, że gdy córka w okresie adolescencji spostrzega matkę w roli przyjaciela i powiernika to wtedy kompromis w sprawie autorytetu rodzicielskiego jest osiągany przez utożsamianie się z jej wzorcem. Matki odczuwają pewien komfort w obcowaniu ze swoimi córkami, ponieważ z własnego doświadczenia lepiej rozumieją i mogą się identyfikować z nimi i ich problemami poszukiwania swojej płciowości³³. Literatura fachowa na temat kształtowania się identyfikacji płci podkreśla zdolność matek do utrzymania pozytywnych relacji identyfikując się z nimi w okresie dojrzewania płciowego, zarówno na poziomie społecznym jak i interpersonalnym³⁴.

Ograniczenia w badaniu i zalecenia praktyczne: w odniesieniu do ograniczeń w badaniu, zauważyć należy, że próba została pozyskana z terenu południowej Polski. W grupie badanych samotnych matek dominowały osoby rozwiedzione i wdowy, będące w wieku do 40 r.ż., pracujące; częściej posiadające dwoje dzieci i zamieszkujące duże miasta oraz z czasem nieobecności ojca dziecka do 10 lat. Stąd, warto byłoby w przyszłości przeprowadzić badania w zakresie podjętej problematyki badawczej na bardziej różnorodnej próbie rodzin, charakteryzującej się szerszym zakresem kwalifikowanych zmiennych. Dodatkowo, dalsze badania mogłyby wziąć pod uwagę wpływ zmiennych komunikowania się, osobowości czy uwzględnić wpływ zmiennych rodzeństwa na kształtowanie płciowości (np. liczba rodzeństwa, kolejność narodzin). Ponadto, w celu lepszego zrozumienia czynników warunkujących psychospołeczne funkcjonowanie dorastających córek, przyszłe badania powinny objąć obszerniejszy zakres teoretyczny, taki jak podejście ekologiczne reprezento-

---

³³ Por. Downey & Powell, 1993 za: J. Kushner, S.H. Cho, S. M. Lee, Effects of Parent's Gender, Child's, and Parental Involvement on the Academic Achievement of Adolescents in Single Parent Families, dz. cyt.

³⁴ Por. L. Kulik, Predicting Gender Role Stereotypes among Adolescents In Israel: The Impact of Background Variables, Personality Traits, and Parental Factors, dz. cyt.

wane w literaturze polskiej m.in. przez M. Tyszkową³⁵. Rozszerzając to podejście, oprócz zmiennych zbadanych w opracowaniu, które odnoszą się do mikrosystemu dorastających dziewcząt, warto byłoby ująć dodatkowe systemy ekologiczne takie jak, mezosystem np. wpływ rówieśników i egzosystem np. obserwowane na terenie rodziny zjawiska patologiczne oraz makrosystem np. miejsce zamieszkania. Odnośnie do zaleceń praktycznych, profesjonalisci powinni wziąć pod uwagę uderzający wkład reprezentowanej kobiecości i męskości oraz emocjonalności matek w kształtowaniu płciowości u dorastających dziewcząt. Wzmocnienie i usprawnianie inteligencji emocjonalnej samotnych matek wysuwa się poza korzyści osobiste jednostki. Według wyników badań, osoby z tymi cechami są zdolne oddziaływać z większą mocą w procesie kształtowania płciowości dorastających córek.

Elżbieta Napora: Family determinants of psychosocial functioning of adolescent daughters

The entire study aims at rendering the relationship between the functioning of single mothers and the femininity and masculinity of their adolescent daughters. Functioning dimensions of mothers have been brought to emotional intelligence, empathy, controlling one's own emotions, understanding and becoming aware of one's own emotions.

The second tested dimension of motherhood is mothers' sexuality. The results reveal a significant positive correlation between the extent of accepting the emotions and empathy with the extent of femininity of the daughters. They also point to an unimportant, negative correlation between the extent of emotional control and the scopes of sexuality of tested girls.

---

³⁵ Por. M. Tyszkowa, Ekologiczne uwarunkowania rozwoju psychicznego jednostki: propozycja interpretacji poznawczej, „Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej” 1993, nr 2, s. 3-18.